

DİVAN-I LUGATİ'T-TÜRK'TEKİ MUSKAYA AİT BEYANLAR

[Çeviri/Translation]

Abliz Muhemmed SAYRAMI*

Nijiati MAIMAITI**

Geliş Tarihi: 19.01.2024

Kabul Tarihi: 27.05.2024

Öz

Tumar, Arapça "cilt, kâğıt rulo, dik asma yazı" anlamına gelir. Türkiye Türkçesinde muska olarak ifade edilen tumar, bizim bakış açımıza göre insanları kötü ruhlardan, nazar ve dedikodulardan koruyan, insanlara sağlık, güvenlik, şans, inanç, başarı sağlayan bir takıdır. Kaşgarlı Mahmut Divan-ı Lugati't- Türk'te Uygurların muskaya inandığını, onları nazardan korumak için muskayı yanından ayırmadıklarını ve muskaya bitik adını verdiklerini ifade eder. Uygurlar, en eski dönemdeki geleneksel Türk dini ve Şamanizm inancından günümüze kadar muska takma geleneğini devam ettirmektedir. Malumdur ki Doğu Türkistan kültürünü inşa eden ve zenginleştiren Uygurlar, asırlardır doğa ile barışçıl bir şekilde yaşam sürmüşler ve kendilerini geliştirmişlerdir. Böylelikle doğa ve yaşama bakış açılarına bağlı olarak gelişen inanç sistemi, basitlikten çeşitliliğe doğru bir kültür çizgisi ortaya koymuştur. Diğer toplumlarda olduğu gibi Uygurlar da doğa ve gök olaylarına karşı korku, şaşırma, merak etme ve onlara inanma gibi düşünceleri yüzyıllardır kültürel yapıları içinde korudular. Doğa kültü, atalar kültü, totem gibi bu tür ilkel inançlardan kaynaklı olayları, gizemli bir şekilde getirerek kendi isteklerini doğadaki bazı somut nesnelere bağlı olarak gördüler. Bu tür çok katmanlı ilkel bakışların günümüzdeki ifade etme şekillerinde biri de tumar (muska)dır.

Anahtar kelimeler: Divan-ı Lugati't- Türk, Tumar, Muska, Efsun, Doğu Türkistan.

THE STATEMENTS ON AMULET IN DİVAN-I LUGATİ'T-TÜRK

Abstract

Tumar means "binding, paper roll, vertical hanging writing" in Arabic. From our point of view, tumar, which is expressed as an amulet in Türkiye Turkish, is an ornament that protects people from evil spirits, evil eyes and gossip, and provides people with health, security, luck, faith and success. Kaşgarlı Mahmut states in Divan-ı Lugati't-Türk that the Uyghurs believed in amulets, that they kept the amulet with them to protect them from the evil eye, and that they called the amulet "bitik". The Uyghur people have continued the tradition of wearing amulets from the time of Shamanism in the distant primitive society until today. It is well known that the Uyghurs, who built and enriched the culture of East Turkestan, have lived peacefully with nature and developed themselves for centuries. Thus, the belief system that developed depending on the perspectives on nature and life revealed a cultural line from simplicity to diversity. As in other societies, Uyghurs have preserved thoughts such as fear, surprise, curiosity and belief in nature and celestial events within their cultural structure for centuries.

Keywords: Divan-ı Lugati't- Türk, Amulet, Enchantment, Uyghur Turks, East Turkestan.

Giriş

* Bu çalışma, Abliz Muhemmed Sayrami tarafından "Türkiy Tillar Divanidiki Tumar Esiş Aditimizge Dair Bayanlar" adıyla *Bulak Dergisi'nin* 2017 yılı 3. Sayısında (s. 52-59) yayımlanmıştır.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Dili Anabilim Dalı, e-posta: nijat0929@gmail.com

Orcid: 0009-0009-6043-9721

Tumar, “Arapça cilt, kâğıt rulo, dik asma yazı” anlamına gelir. Bakış açımıza göre tumar “muska”, insanları kötü ruh, nazar, dedikodulardan koruyan ve insanlara sağlık, güvenlik, şans, inanç, başarı sağlayan bir takıdır.

Kaşgarlı Mahmut, *Divan-ı Lugati't Türk'te* “Uygurlar muskaya inanır, onları nazardan korumak için muskayı kendi yanından ayırmaz, muskaya bitik derler” (1. Cilt: 499)¹ şeklinde bilgi verir. Uygur halkı ve onların ataları, ilk devirdeki Şamanizm yaşamından günümüze kadar muska takma geleneğini devam ettirmektedir. Malumdur ki Uygurlar zengin ve çeşitli Doğu Türkistan kültürünü inşa etmiş, asırlardır doğa ile barışık bir şekilde kendilerini geliştirmiştir. Diğer toplumlarda olduğu gibi Uygurlar da doğa ve gök olaylarına karşı korku, şaşırma, merak etme ve onlara inanma gibi düşünceleri bin yıllardır devam ettirmişlerdir. Doğa kültü, atalar kültü, toteme tapma gibi bu tür ilkel düşüncelerden kaynaklı olayları, gizemli bir şekle getirerek kendi isteklerini doğadaki bazı somut nesnelere bağlantılı olarak gördüler.

Dünyadaki diğer toplumlar ve onların ecdatlarının yaptığı gibi eski Uygurlar da yeni bir dine girmeden önce daha önceki dinlerinin etkisinde kalmış ve çeşitli doğa olaylarına ve somut nesnelere, farklı dinlerin etkisinden kaynaklı gizemli olarak bakmış hatta onları ilah yerine koymuştur. Bu ilkel bakış açıları yavaş yavaş Uygur halkının gündelik yaşamını derinden etkilemiş, böylelikle günümüzde çeşitli gelenekler şekillenmiştir. Muska ilkel bakış ve düşüncelerin günümüzdeki ifade etme şeklidir. Muska takmak, Uygur toplumunda yaygın bir gelenektir. Bu geleneğe, Uygur halk ağız edebiyatında ve yazılı edebiyatta da rastlayabiliriz. Örneğin:

Uygur Türkçesiyle:

Sen kayaktan kilisen,
Çıraylıkım közi hümâr.
Sañğa tilim tegmisun,
Boynunğa aşkın tiltümâr.

Türkiye Türkçesiyle:

Sen nereden gelirsin
Güzelim, gözleri ahu
Sana nazar değmesin
Boynuna as tiltumar(muska)

Bundan başka Nevruz bayramında cin kovalamak amacıyla 14. yüzyıla kadar *muskalık alma oyunu (tumarlik eliş oyunu)* (Hebibulla, 1993: 335) adlı bir oyun devam etmektedir. Yusuf Has Hacıp *Kutadgu Bilig'*de şöyle der:

“Biri der: İlaç alsa hastalık iyileşir,
Biri der: Muska takılsa cin kaçır.” (s. 109).

2. Muska Çeşitleri

Uygurlarda muskanın çok çeşitleri vardır. Uygurların ilkel çağlardan başlayıp tabiat kültü, totem, atalar ruhu kültü gibi inançları muskanın temelini oluşturur. Örneğin; tabiat kültüne bağlı olarak insanlar toprak parçası ya da bitki parçalarını yanlarında taşıırken totem inancına bağlı olarak da hayvanların kemiklerini, aşık kemikleri ya da tüylerini ister süs amaçlı ister inançtan dolayı olsun takı olarak kullanmaya alışmışlardır. Son zamanlarda

¹ Makale içindeki dipnotlar, Uygurca çeşitli kaynaklardan alındığı için künye bilgileri olduğu gibi gösterilmiştir.

yazının ortaya çıkması ve kültürün gelişmesine bağlı olarak ilkel inançların yerini çeşitli dinler alarak insanların kültür gelişimi bir adım daha ilerledi. Böylelikle çeşitli dinlerin etkisiyle bu dinlerdeki efsun ve dualardan faydalanıp muska yaparak onları kullanmaya başladılar. İşte bu çeşitli değişimlerden dolayı muska, şekil ve tür olarak çeşitlenmiştir. Uygurlar arasındaki muska türlerini dört ana başlık altında değerlendirebiliriz:

1. Baht ve Sağlık İçin Yazılan Muskalar

1.1. Baht İçin Yazılmış Muskalar

Baht muskası; insanlara şans, güven, başarı sağlayan insanların isteklerinin gerçek olmasını dileyen bir muskadır. Bu tür muskaları insanlar genellikle kendilerine şans getirmesi, ani kazalardan korunmak ve onları önleyebilmek için yanlarında taşırlar. Bu tür muskalar, Uygur toplumunda diğer muskalara göre daha da yaygındır. Bu muska aynı zamanda iyilik sembolü olarak da kullanılır. Ecdatlarımız baht muskasını yanında taşırsa kötü ruhların zarar vermesinden kurtulacağına, insanların mertebesini yükselteceğine, acılardan kurtulacağına, şanslı ve devletli olacağına inanırlar. Bunların yanı sıra muskayı dükkânda bulundurursa müşterisi bol olur ve alışveriş yaptığında bereketli olur. Eğer çiftlik hayvanları ölürse ve ahırın bir köşesine muska asılırsa, gelecek belalardan çiftlikteki hayvanları koruyabilirler. Hamile kadınlar muskayı yanında taşırsa doğumu kolay olur gibi inanışlar mevcuttur.

Mutluluk getirici muskanın kapsam alanı ve anlamları geniştir. Bu tür muskanın yazılış ve yapılaş usulleri çeşitlidir. Özellikle "pirhon", "cinkeş", "dahan"lar bu baht muskalarını yaparlar, bunlardan başka mollalar da yaparlar.

Muskalar genelde kâğıttan yapılır ve genellikle bir parça kâğıt üzerine Kuran-ı Kerim'den ayetler ve bazen de hadisler yazılır, üçgen şeklinde katlanır ve katlandıktan sonra dış kısmı deri ya da kumaşla kapatılır. Daha sonra sonra bele, boyna veya kola asılır. Genellikle üçgen, dikdörtgen ve dörtgen şeklinde olur. Bunların yanı sıra eski dönemlerde insanlar, Animizm görüşlerinin sembolü olan kurtun aşık kemiği, boğa derisi, deve yünü ve çeşitli taşları muska niyetinde taşıyarak mutluluk ve baht elde etmeye çalışmıştır.

1.2. Tiltumar

İnsanları kötü dil, kötü göz ve kötü ruhların felaketinden korur. İnsanların arzu ettiği şeylerin tehlikesini önceden önlemeye yarayan muskadır. Uygurların geleneksel inancına göre muska, "nazar"dan korur. Dolayısıyla sarı köpeğin tüyü, yaşlı söğütün sert parçası, yıpranmış ceket parçası, üzerlik, baba ve annenin kirpiği gibi küçük nesnelere kumaşa sarıp, üçgen şeklinde dikilip "Dili yamanın dilinden, gözü yamanın gözünden koru Allah'ım!" diye dua edilerek çocukların boynuna, koluna, yeni doğum yapan kadınlara takarlardı. Bu tür muskalar kirlenip yıpransa bile insanlar, uzun zaman yanlarında taşırlar. Bu tür muskalar dörtgen, altıgen şeklinde olup çeşitli dualar ile yapılır. Bundan başka yeni doğan bebeklerin boynuna ve beşiğine çeşitli mercandan ip dizilip asılır. Bunun adı ise "gözmunçak (göz boncuğu)"dur. İnsanlara göre siyah inci, yüzündeki noktacıklar, çocuklara nazar değince nazardan korur.

Tiltumar kendi içinde "çetnek" ve "kokak" diye ikiye ayrılır. Çetnek, kötü niyetli insanların dilinden dolayı çocukların hastalanması, ölmesi gibi olaylara denir. Kokak ise kötü ruhların insanlara zarar vermesinden kaynaklı hastalıktır. Mollalar bu tür hastalığı iyileştirmek için çeşitli dualardan faydalanarak muska hazırlar.

Halk arasında koyu ve olgunlaşan bitkilere, güzel bahçeli evlere, tane tane olgunlaşan üzümlü bahçelere, incir bahçesine nazar değmemesi için köpeğin, eşeğin kafatasını, siyah karganın ölüsünü, görgüsüz bez bebekleri asma gibi geleneği vardır. Bunlar da nazardan koruyan muskalardan sayılır. Halk içinde muska, değerli ve kıymetli şeyleri kötü gözden ve kötü dilden koruma umudu içermektedir.

2. İnsan Duygularına Yönelik Muskalar

2.1. Issıtku

Issıtku, karşı cinslerin sevgisini kazanmayı amaçlayan, bununla beraber anne, baba ve çocukların arasındaki sevgiyi güçlendirme için yapılan bir muskadır. Bu muska diğer muskalara göre Uygurlar arasında daha yaygındır. Antropolog Malinowski'ye göre "İlkel inanca sahip milletler ve kabilelerde bir erkek bir kıza âşık olduğunda kendine en güçlü şekilde âşık etme usulü olan muskaya başvurur." (1989: 398). Bu tür gelenek Uygurların yaşamında da derin etkiler göstermiştir. Farklı milletlerde tekrarlanıp devam etmekte olan bu tür tılsımda bazı kaideler vardır. Bazı kavimlerde, evlenme yaşına gelen kız ve erkekler için muska yapılırsa kız ve erkeğin arasında sevgi bağı olacağına inanılır. Uygurlar arasında ise kız ve erkek evlenme yaşına geldiğinde, baba ve anneler kendi aralarında anlaşarak kız ve erkek arasında nişan yaparlar.

Issıtku muskasının yapılış kaideleri de kendine özgü anlam taşımaktadır. Bu muska genellikle evlenme yaşına gelmiş kız ve erkek ya da sevgi bağı güçlü olmadığına inanılan karı koca için yapılır. Bu muska sadece kız ve erkek arasında sevgi bağı oluşturmak için değil, aynı zamanda çocuklar ile anne-babalar arasındaki sevgiyi derinleştirmek için de yapılır. Örneğin çocuklarıyla ilgilenmeyen boşanmış karı koca için en azından çocukları ile arasında sevgi bağı kopmasın diye, aileyi bir araya getirmek, sevgi ve şefkati arttırmak adına çocukların boynuna tılsım muskası asılır.

a) Issıtku Muskanın Yapılış Usulü

Uygurlar ilkel dinlerin etkisindeyken hangi efsun, kaide ve törelerin etkisinde olduğunu tahmin etmek ve ispatlamak oldukça zordur. Ama sonradan kabul edilen dinlerin etkisiyle insanlar bu dindeki efsun, kaide ve töre diye bildikleri bilgiyi muskaya işlemiştir. Bu sebepten insanlar bu tür muskalarını efsun olmadan etkili olmayacak diye düşünürler. Toplum içinde çoğu insan, muska hazırlanırken nasıl bir kaide ile hazırlanacağını bilmez. Sadece "bahşı", "pirhon", "cinkeş", "ıssıtkuçı", "dahan" diye adlandırılan insanlar muskayı yapabilirler. Dolayısıyla kendine bu adı veren insanlar bu muskayı yapma kaidelerini iyi bilirler. Uygurlar arasında bir bölge ile diğer bölge arasındaki ıssıtkuçuların muska yazma usullerinde de farklılıklar vardır.

İhtiyaç sahipleri ıssıtku yapan mollaların yanına gelip amaçlarını söylerler ve kişi ismini verip ıssıtkuçı (molla) ihtiyaç sahibi, etkilemek istediği insanın adının ve annesinin adının Arapça yazılışını, Arap harfleri temsil eden sayılar ile belirleyip, onları ekleyip toplam sayısını bulur. Bu toplam sayıyı 12'ye böler, bundan kalan sayı ile o kişinin yıldızı yazılır. Sonra bu yıldızın özelliğini ve bu yıldızı etkileyen ayetleri ve "Kaside-i Süleyman", "Kenzül Hüseyini", "Hacetmenler" gibi muska kitaplarındaki bölümlerde bulur. Onu misk, safran, nebat, şeker, hurma gibi güzel kokulu şeylerle okur ya da kâğıt üzerine yazar. Uygur bahşıları ıssıtkuyu "Zühre", "Müşteri", "Şemsi" saatinde yazarlar ve özellikle Cuma günü muskanın etkisi daha iyi olur' diye düşünürler.

b) Issıtku Muskanın Kullanımı

Halk arasında muska yapıldıktan sonra muskayı yaptıran kişi, etkilemek istediği kişinin başı üstünde üç defa dolaştırıp kendi yanında saklarsa ya da ocak altına gömerse etkilemek istediği kişinin aşk odunda yanacağına inanılır. Eğer muskayı taş altında saklarsa (taş ne kadar ağır olursa o kadar iyi) o kişi muska sahibinden başkasını düşünmez olur, eğer kapı önündeki ağaca asarsa rüzgârın etkisiyle muska sallandıkça aşk odu daha da artar, bir yıl uzaklıkta olsa bile hemen hazır olacağına inanılır.

Issıtku muskası yapmak için önemli olan efsunlardır. Efsun, muskanın mevcut olmasının temelidir. Bu tür efsunlar farklı dönemlerdeki dinî inanışlarla bağlantılıdır. Uygurların

önceki dönemlerde hangi efsunları kullandığı belli değildir, lakin İslam'ın kabulünden sonra İslam'ın temeli olan Kur'an-ı Kerim'deki ayetler kullanılmıştır. Bundan başka bazı dahanlar, cinkeşler, muska yaparken 'İncil efsunu' diye efsunlar da okumaktadır. Bu tür efsunlar muskaya yazılsa bile bu efsunların yine de tekrar okunması gerekmektedir. Bu konuda efsun okuyanlar ya da yazanlar ile muska yazma risalelerindeki bilgiler aynıdır. Genellikle bu tür muska efsunlarının 7, 16, 28, 17, 81, 111, 171 defa okunması talep edilir. Üstelik sürekli okunması gerekmektedir.

2.2. Soğutku Muskası

Bu genelde kız-erkek ilişkisini bozmak ya da evli olanların arasını açmak için yapılır.

Bu tür muskayı yapmak isteyen kişiler, ısıtku muskasını yapan kişilerin tam tersidir. Genelde birbirinden hoşlanan kız-erkekler arasında yapılır. Soğutku muskasının yapılışı ısıtku muskasına benzer. Bu muska mutlu aileyi bozan ve insanların arasını açan, sevgilileri ayıran özellikte olduğu için Uygurların ahlak düşüncesine zıt ve geleneklerine uygun görülmemiştir. Soğutma muskasını hazırlamak için ısıtku muskasının tam tersini okumak gerekir. Bu muskada kullanılan malzemeler ısıtku muskasının tam tersidir. Yani biber, sarımsak, soğan, kurbağa gibi kötü kokulu ve acı malzemeler kullanılır. Isıtku ile soğutku muskası birbirine zıt olur, nadiren bu iki muskayı aynı anda kullanma durumu söz konusudur.

a) Isıtku ile Soğutku Muskalarının Kullanım Şartları

İlk olarak sihir yapılan kişinin bilmemesi şarttır. Halk arasında muskayı yaptıran kişinin adına muska yaptırıldan gizli tutması gerektiği eğer muskayı karşı taraf öğrenirse muskanın etkisinin kalmayacağına inanılır. İkinci olarak, muska yaptıran kişinin temiz olması gerek, halk arasında ve bu muska risalesinde bu muskayı yaptıran kişinin temiz olması gerektiği anlatılmıştır. Bundan başka bu tür muskayı yanında taşıyan kişinin de temiz olması gerekir. Üçüncü olarak, kullanılan malzemeler (bitki, sebze) keskin olmalıdır. Bu tür muskaları yaparken etkisi keskin olan ilaç, misk, safran, nebat, şeker, hurma, biber, sarımsak, soğan ve kurbağa gibi malzemeler kullanılır. Bu malzemeler güçlü ve etkileyici özelliğe sahiptir. Ayrıca Guguk kuşu konmuş dala muskaya okumuş gibi okursa, etkilemek isteyen kişinin geçtiği yola muskayı gömerse ya da bu okunmuş dal ile etkilemek istenen kişiyi temas ettirmek, Cuma günü Guguk kuşu kusmuş kanı alıp okutmak gibi uygulamalar mevcuttur. Bu anlatılanlardaki ısıtku ve soğutku sadece bir mesajdır, kişilerin düşüncelerindeki gizli bir algının o kişide görülmesidir. Bu asla efsun ya da muskanın gücünden değildir.

3) İkel İnançları Kaynak Edinen Muskalar

3.1. Doğa İnancını Kaynak Alan Muskalar

Ecdatlarımız *Gök Tanrı'dan* sonra yeri *Yer Ana'yı* kutsal ve temiz görmüştür. Örneğin Tonyukuk Bengü Taşı'nda "*Tanrı, Umay, kutsal yer-su bize destek verecek, biz neden dağılıp gidelim*" (Hoca vd., 1983: 59-115). Tirhin Bengü Taşı'nda "*Üstte Gök Tanrı'nın emri, alta kara yerin beslemesi ile elimi kurdum.*" (Hoca vd., 1983: 59) dediği beyanları görmekteyiz. Kutsal olarak gördüklerinden insanlar memleketinden ayrıldığında muskayı, *göbek kanımın* döküldüğü yerin toprağı kutsal diyerek küçük bir torbaya koyup boynuna asarak "*memleketimin toprağı şifa olur*" diye gözlerine sürerler. Hatta memlekettten uzaktaki akrabalarına, dostlarına hediye gönderirken paketin içine memleketin toprağından da bir avuç koyarlar. İşte bu düşüncelerin hepsi ilkel inanca dayalı olan muskalara örnektir.

3.2. Totemizm Kaynaklı Muskalar

Totem, bazı ilkel klan ve kabilelerden, onların atası sayılan hayvan veya bitkiye verilen isimdir. Totemizm insanlık tarihinde klan ve kabilelerin oluşumu ile şekillenen tüm insanlık

için ortak bir hadisedir. Totemizm düşüncesindeki totem objeleri, onların ilkel düşüncelerinde kendine doğrudan bağlı olan koruyucusu olup belli bir fayda sağlayan hayvanlar, bitkiler ve kuşlardır. Bunlar, Uygurların yaşamında belirli bir şekilde yer almış ve bu inanışlar onların bir parçası olmuştur. O nedenle hayvanların kemiklerini ve bitkilerin parçalarını inançtan veya güzellik düşüncesinden dolayı yanında taşımayı sürüdülmüşlerdir.

Günümüzde ise insanların kurdun kemiğini, kuşların tırnaklarını boynuna astığını, bitkilerin tohumunu toplayıp muska yapıp bebeklerin beşiklerine astığını hatta bu muskaları boynunda taşıdıklarını görebiliyoruz. Bunlardan dışında çocukların beşiklerinin altına ve evin köşelerine deve tüyü koymanın yanı sıra kurutulmuş elma, ephedra gibi bitkilerle tütsü yakılarak nazardan korunma söz konusudur. Çocukların şapkasına ya da kıyafetlerinin yakasına ve omuzuna dokuz ya da yedi adet çörek otu dikme geleneği totemizme dayalı muskalardır.

4) Atalar Kültüne Dayalı Muskalar

Eskiden insanlarda genel olarak “insan ölse de ruhu ölmez” düşüncesi hâkimdi. Dolayısıyla ölen insanların her daim canlı bir ruhu varmış gibi düşünmüşlerdi. Bu düşünceler peyderpey gelişmiş ve bu ruhlar kutsal sayılıp ilah gibi görülmüşlerdir. Bu nedenle de insanlar bu ruhların hayattayken kullandığı eşyaları evladiyelik yapmıştır. Örneğin Lopnur Uygurlarında ölen kişi uzun ömür sürmüş, yurt aksakallarından biri ise, onun cenazesini yıkayan kişi eline eldiven takıp yıkar. Sonra elindeki eldiveni ölen kişinin akrabalarına teslim eder, onlar ise bu eldivenden muska yapıp yanında taşırlar. Eğer gözü ağrıyan veya başına kötü işi gelen olursa veya ölen kişiye özlem duyarsa bu eldiveni gözüne sürmeyi alışkanlık edinmiştir. Bu tür muskalar ise ecdatların ruhuna tapınmadan gelmektedir. Bundan başka ecdatlardan hazakat alma muskaları da vardır. Bu tür muskaları genellikle gençler, zeki olmak için boynuna asar. Yani memleketteki ilim sahibi ulema insanların ruhlarından medet umarak onlar gibi bilgili olmayı isterler ve bu tür muskayı boynuna asarlar.

Uygur kültürü içindeki muska geleneği, uzun bir dönem tarihî gelişme kaydetmiştir. O, ecdatlarımızın dinî inancı, estetik düşünceleri, psikolojisi ile birleşip bir çeşit kültür hadisesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu hadise geçmişte olduğu gibi günümüzde de halk arasında mevcudiyetini devam ettirmektedir.

Sonuç

Muska, bazı hastalıkları, kötülükleri ve nazarı uzaklaştırmak için boyna asılan veya üzerinde taşınan yazılı kâğıttır. Genellikle olası bir hastalıktan korunmak amacıyla veya tedavi için taşınır, çoğunlukla üçgen biçimindedir. Muska deri, meşin, gümüş ve altın kılıflar içine konarak boyna asılır ya da kola takılır. Muskalara sure, ayet, hadis veya bir dua yahut da Allah'ın isimleri yazılabilir. Bunun dışında meleklerin, peygamberlerin hatta efsanevi kişilerin adları ve anlaşılmaz tılsımlı sözler, simgeler, yıldız işaretleri, rakamlar, işaretler, insan ve hayvan resimleri ile garip harf şekilleri dahi yazılıp çizilmiştir. Uygurlar uzun bir tarihi gelişme sürecinde inancı ve kültürel yaşantısından dolayı çeşitli muskalara önem vermişlerdir. İşte bu muskaların geçmiş dönemlerden itibaren günümüze kadar insanların yaşamı ile iç içe olması, ecdatların dinî yaşam ortamını, kültür çeşitliliğini, dönemin estetik düşüncesini, ilkel psikolojisini araştırmak ve anlamak açısından muskalar çok değerli kaynak sayılırlar.

Kaynakça

Hebibulla, Abdurehim (1993). *Uygur Etnoğrafyesi*. Urumçi: Şincang Halk Neşriyatı.

Hoca, Abdukeyyum vd. (1983). *Kedimki Uyğur Yazma Yadıkarlıklarından Tallanma*. Urumçi: Şincang Halk Neşriyatı.

Malinowski, Bronislaw (1989). *İptidai İnsanların Cinsi Turmuşı*. Urumçi: İttifak Neşriyatı.